

6. Boodschap voor de school in een veranderende omgeving

Over mijn motivatie bij de opzet van het lustrum 2003-2004 schreef ik tevoren een artikel op 2 september 2001 voor rector Margriet Berkhout-Franssens, waarin ik over de ‘boodschap’ schreef die de school kan uitdragen in het Rotterdamse gebied. Worden andere scholen soms blank of wit, juist de selectie op intelligentie en verhoogde inzet, waaraan de vorige rector Werdekker keihard heeft gewerkt, heeft ervoor gezorgd dat deze school ‘kleurrijker’ is. Onze leerlingen zijn geen autochtonen of allochtonen, maar Erasmianen.

Aanleidingen:

Het interview in Vrij Nederland met vier van onze allochtone leerlingen. Ten eerste de titel: ‘Het zwartste gymnasium van Nederland’. Ten andere de beweerde identificatie van de leerlingen met de bevolking en het karakter van onze school: een positief, maar hoogst opmerkelijk gegeven, ook al slikken we niet alles voor zoete koek. Ten derde: de loyaliteit. Zegt de Iraanse leerlinge, dat haar hart ligt bij Xerxes (Perzisch alleenheerser) in de strijd tegen Themistocles (leider van de meerderheidsfractie van de Atheense democratie): hoe gaan we met dit soort situaties om in de praktijk van ons onderwijs? Welke kant ‘kiezen wij’? Een vraag zonder antwoord: misschien ontstaan er boeiende discussies over zo’n interview bij geschiedenis, maar wie weet daarvan?

Een intrigerende ervaring van ondergetekende bij het vak ANW in de cursus 1999-2000. Een groep leerlingen krijgt de opdracht een spreekbeurt te houden over de productie van een rode kleurstof, die vanaf 1868 industrieel wordt gemaakt door toepassing van inzichten van de ontluikende structuurchemie. Maar daarvoor stond deze bekend als ‘turksrood’, en werd de bereidingswijze vanuit Turkije naar de Nederlandse manufacturen (Haarlem; Prévinaire) gesmokkeld. Onder de leerlingen van één groep enkele Turkse jongens van de tweede of derde generatie. Verwachting van de leraar dat zij de vraagstelling van de verdringing van natuurlijke kleurstoffen meer betrokken oppakken, gezien de ruïnering van de Turkse producenten. Wat blijkt? Ze identificeren zich volledig met het Duits-Westerse productieproces, zonder een moment van compassie. Andere ervaring: ik vertel iets van de Arabische oorsprong van de scheikunde, van de naam ‘chemie’. Beroering in een klas: ongelovige reacties... herhaling van mijn beweringen. Tegenvraag: als u gelijk heeft, waarom wordt ons daar dan nooit iets over verteld?

Veranderende omgeving:

Rotterdam nam in 1998 een collegeprogramma, verantwoordelijk wethouder Herman Meijer, aan met als titel ‘Veelkleurige Stad’. Daarin staat dat sinds 1995 het aantal autochtone bewoners daalde van 320.000 naar 300.000 en het aantal allochtonen steeg van 235.000 naar 259.000. In dat jaar waren er dus van de 559.000 inwoners precies 259.000 allochtoon, of een percentage van 46%. Voor de jeugd ligt dat percentage uiteraard veel hoger: op dit moment is ruim de helft van de jongeren allochtoon. Verleden zaterdag in de NRC: in Amsterdam is de meest gebruikte naam voor mannelijke kinderen in plaats van Jeroen, mijn jongste, Mohammed. De Surinamers vormen de grootste groepering van migranten, gevolgd door Turken, Marokkanen, Noord-Mediterranen (Portugezen, Spanjaarden, Italianen, Kroaten, Grieken, Kosovaren), Kaapverdianen en Antillianen. De nota spreekt van 162 nationaliteiten.

In dit collegeprogramma is het begrip ‘kleurrijk’ vervangen door ‘veelkleurig’. Akkoord.

Dan worden de laatste tijd kritische kanttekeningen geplaatst bij het begrip 'multicultureel'. Ook Paul Schnabel, directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau deed dat in de

Volkskrant van 17 februari 2000. Het begrip wordt door hem als volgt gedefinieerd: "De kansen op een multiculturele samenleving, dat is een vermenging van culturen tot één gemeenschappelijke cultuur, moeten heel klein worden geacht." Niet alleen is de kans klein, maar Schnabel vindt het als uitgangspunt 'onwenselijk'. Hij spreekt van een 'multi-etnische samenleving'. Vandaar ook dat het begrip 'intercultureel' in opmars is. Je kan 'multicultureel' voor jezelf anders definiëren, maar dit lijkt de gangbare interpretatie te worden die dan tevens een veroordeling is.

Volgens de publicaties van de gemeente Rotterdam moet het personeelsbestand van het diensten- en voorzieningenapparaat beter aansluiten op de behoeften van een 'veelkleurige' maatschappij, en moet het een afspiegeling worden van de samenleving. Dat geldt evenzeer voor instellingen van onderwijs, denk ik dan maar. Er is wel 'integratie' nodig in de Nederlandse samenleving, in een bepaalde mate is dat onontbeerlijk zoals het lezen, schrijven en spreken van de taal, maar er wordt veel waarde gehecht aan het behoud van eigen leefopvattingen en cultuurgoed. Wederzijds begrip van de wezenlijke cultuurverschillen wordt essentieel geacht. Het begrip 'integratie', dat het 'opgaan' in iets kan impliceren, lijkt dus minder geschikt voor het weergeven van onze goede bedoelingen.

Meijer pleitte er in een interview voor dat organisaties moeten veranderen, en wel top-down: "Het besef dat onze organisatie diverser moet worden kan alleen 'van bovenaf' duidelijk worden gemaakt. Het gemeentebestuur is er inmiddels van doordrongen." Hij noemt het gewenste ontwikkelingsproces 'interculturalisatie'. Ik schrijf dat op om in enkele alinea's reliëf te geven aan de onontkoombare, Rotterdamse sociale en politieke achtergrond waartegen we de veranderingen in de samenstelling van ons leerlingenbestand (zie het VN-interview) moeten zien.

Probleemstelling:

De twee lustrumpublicaties die ik voor de school verzorgde (1993; 1999) hadden beide een aanleiding. De eerste stelde de vraag wat de actuele betekenis was van de termen 'erasmiaans' en 'gymnasium', en ging daarnaast in op praktijken en de actuele geschiedenis van de school. De tweede wilde duidelijk maken wat de betekenis kan zijn van een 'leraar met een verhaal', en gaf een positief antwoord op de vraag of zo'n leraar op het Erasmiaans van de 'Tweede Fase' een welkome verschijning zou blijven. De inhoud van beide boeken lijkt echter langs het voornaamste vraagstuk te glijden waarmee een school voor Voortgezet Onderwijs in Rotterdam te maken heeft, namelijk de veranderende culturele en etnische samenstelling van de bevolking, en dus, op korte of lange termijn, die van zijn scholen.

Het Gymnasium accepteert louter leerlingen met een hoge CITO-uitslag. Die leerlingen komen uit alle lagen van de samenleving. Vanouds trekt de school kinderen aan van arbeiders en kleine middenstanders, die een extra inspanning moeten doen om zich het culturele aanbod van de school eigen te maken. Ook heeft de school ervaring met een kleine groep leerlingen die thuis gewend is aan een volstrekt ander cultuurpatroon, maar bereid is om de klassieke cultuur in zich op te nemen. Op dit moment komt daar echter een grote groep allochtone kinderen bij. Op school is een initiatie in de Grieks-Romeinse cultuur aan de orde, die via een zeer lange omweg de basis heeft gelegd voor onze democratische samenleving. Het benadrukken van die omweg is hier van belang. De Grieken ontwierpen de democratie voor

eigen ingezetenen van de stadstaat, maar beschouwden slavernij en oorlog als normaal. De Romeinen schiepen een unieke taal en een uitgebreid rechtssysteem, maar bij hen vielen staat en godsdienst samen in de Keizer terwijl het grove geweld waarop hun imperium was gebaseerd, vaak werd verheerlijkt.

Onze politieke democratie is formeel en principieel gebaseerd op gelijkwaardigheid van mensen, op de universele rechten van de mens, op de scheiding van kerk en staat en op de scheiding der machten. De school is een onscheidbaar onderdeel van die democratie, en propageert impliciet en expliciet haar normen en waarden. Maar zij herkent in de Griekse en Romeinse beschavingen, in hun kunst, hun taal en filosofie, hun geschiedschrijving en delen van hun staatsinrichting, de kiemen van een ontwikkelingsproces waarvan zij zelf één van de resultaten is: "Niet alle dingen zijn door ons uitgevonden; ze hebben een geschiedenis en ontwikkeling, en ze zijn niet vanzelfsprekend. Ze hebben een begin, zijn weer beproefd en soms weer verworpen in een voorbije cultuur die tegelijk vreemd en eigen is, tegelijk verontrustend en herkenbaar, maar die op fundamentele, zij het veelal vage, wijze aan de wortel ligt van onze eigen cultuur en maatschappij." (Versnel, 1993)

Het gymnasium koestert het historisch besef. Het baseert zich mede op deze voorbije culturen, en heeft op dit moment de wind mee. Als de school zich democratisch openstelt voor de cognitief begaafde jeugd van Rotterdam, en dat doet ze, krijgt zij behalve de kleine, traditionele contingenten van Chinese, Pakistaanse of Zuid- en Oost-Europese leerlingen tamelijk grote contingenten binnen van Surinaamse, en van Turkse, Marokkaanse en andere leerlingen. Het is een groot voordeel dat een openbare school de leerlingen niet aanspreekt op de godsdienst, maar die als hun eigen domein beschouwt. Alle leerlingen moeten zelf in het reine zien te komen met het onvermijdelijke spanningsveld tussen de eigen opvoeding en al wat zij aan denkbeelden en opvattingen tijdens hun opleiding krijgen aangereikt. Dat is een leerschool, die in zekere zin een voorwaarde is voor het latere functioneren in een open samenleving. Maar als het gymnasium deze leerlingen hetzelfde curriculum biedt als haar traditionele bevolking, moet de school nadenken over de vraag hoe zij die leerlingen emotioneel kan aanspreken. Is er misschien sprake van een zelfgenoegzame, etnocentrische benadering van het gymnasium, die 'ons soort mensen' aanspreekt en anderen uitsluit? Is er een inhoudelijke bijstelling van de 'boodschap' van de school mogelijk, die drempelverlagend is voor de nieuwe groepen allochtone leerlingen?

Exemplarische kanttekeningen bij onze klassieke opleiding:

Als we een kaart opslaan van het Romeinse Rijk, dan zien we dat dit niet verder is gekomen dan Katwijk, Nijmegen en Maastricht, de Rijn dus. Rotterdam lag er net binnen, Amsterdam juist erbuiten. De Germanen waren een lastig volkje, zeker toen Claudius Civilis de weinig geciviliseerde scepter zwaaide. Of die Hermann van de Hermannsschlacht. Tegelijk zien we dat het huidige Turkije en Marokko en het gehele mediterrane gebied deel uitmaakten van de Pax Romana. De stormvloed aan Nederlanders die naar die landen gaat, weet dat uit eigen aanschouwing. Wordt daarmee iets gedaan in ons onderwijs? De klassieke geschiedenis is ook de voorgeschiedenis van de thuislanden van veel allochtone leerlingen. Is dat bewustzijn er bij ons? Wordt daarmee iets gedaan?

Ander voorbeeld In ons curriculum zijn zowel exacte vakken als de Griekse en Romeinse klassieken, bij filosofie en KCV de Griekse filosofen, aan de orde. Is het ons bekend dat de Christenen de klassieke cultuur met wortel en tak hebben uitgeroeid, en dat de bibliotheken met de klassieken ons bemiddeld zijn door de bloeiende Arabische cultuur tussen, zeg, 800 en

1300? Dus Aristoteles, Euclides, Archimedes, en Plato, die hoekstenen van de Europese cultuur, komen tot ons via de Moren in Marokko en Spanje. De exacte wetenschappen zijn uiteraard niet slechts bemiddeld, maar ook ontwikkeld door de Arabieren (algebra, alchemie, algoritme, enz). Wordt dat verhaal ooit verteld, wordt dat erkend en wordt erbij aangeknoopt, en zo niet, waarom eigenlijk niet? Als de Spaanse samenleving van 1200 een unieke samenlevingsvorm van moslims, christenen en joden was, en als de christelijke Reconquista joden en moslims uitroeide: waarom behoort die laatste tot de Europese cultuur ('Los Reyes Catolicos'), en niet (liever) die eerste?

De christelijke zendingsgodsdienst, al anderhalf millennium de tegenstreefster van de islam, zorgde voor een bepaald beeld van de wording van Europa, dat we als haar erfgenamen veelal onkritisch op ons netvlies hebben. Vraagt de veranderde samenstelling van onze jeugd niet om een doordenken van die geschiedschrijving, niet zozeer vanwege de opportuniteit maar omdat we een hekel hebben aan eenzijdigheid, selectieve verzwijging en onwaarheid? Kan het karakter van een openbaar 'gymnasium' met zijn hang naar het willen begrijpen van de historische ontwikkeling, van nut zijn?

Wat zegt ons in intercultureel opzicht een 'erasmiaans' opvoedingsideaal?

Behalve de inhoud van het onderwijs is er ook de manier waarop de kinderen de kennis verwerven.

Hierover schreef Sperna Weiland voor de EUR (1986) en voor ons (1993). We noteren zijn pleidooi (1986) dat kinderen uit het volk recht hebben op onderwijs dat hen in staat stelt zich op te richten: 'Zijn kinderen uit het volk minder dan koningskinderen?', was voor Erasmus geen retorische vraag. Hij had het over Adriaen Floriszoon uit Utrecht, bij Erasmus' leven paus, en over zichzelf. Sperna Weiland legt in het schoolboek (1993) de nadruk op de 'kennisverwerving', en op het menselijk met elkaar leren omgaan (van de leerlingen onderling, en van leraar en leerling). Ook voor hem (eerder Versnel) is onderwijs 'initiatie in de cultuur', het leren van een stelsel van normen, waarden en gedragsregels, het leren van de 'beleefdheid der zeden' en het verwerven van inzicht waar het in het leven werkelijk om gaat. De school kan dat niet aan het gezin overlaten.

Dat geldt in versterkte mate als de kinderen dat thuis niet leren. Op school moeten ze leren hoe je menselijk met elkaar omgaat, dat is verdraagzaam, vriendelijk, eerlijk en redelijk. De leerlingen hebben rechten, maar ook plichten, taken die ze op zich moeten nemen. Dan volgt een mooie passage: "Onze wereld is een multiculturele, gesecculariseerde wereld, waarin de consensus over wat je kunt doen en wat je moet laten niet meer bestaat. (..) Dat maakt het moeilijker; want tolerantie is iets anders dan leven en laten leven, het is iets heel anders dan de 'permissive society', waarin iedereen het maar moet uitzoeken en het is ook iets heel anders dan onverschillig zijn voor wat je zelf doet en voor wat anderen doen en laten. Bij tolerantie hoort de erkenning dat de ander het recht heeft om zichzelf te zijn, tolerantie is je in de ander verplaatsen en zijn mening respecteren. De grootste moeilijkheid van de tolerantie is echter daarin gelegen, dat ze op een redelijke manier moet samengaan met intolerantie waar fundamentele menselijke waarden in het geding zijn. In de echte tolerantie zit altijd een stukje intolerantie: 'Dat kan niet, dat kun je niet maken'; maar dan moet je er wel in alle redelijkheid bij kunnen zeggen waarom je dat niet kunt maken. Ook dat is een element in de 'kennisverwerving' waar het in de school om gaat: leren zien wat je kunt maken en wat niet – en waarom niet." (interpretatie Erasmus door Sperna Weiland, 1993) Volgens de auteur is

Erasmus één van de lichtende voorbeelden in de Europese cultuurgeschiedenis van een tolerantie die geen onverschilligheid is.

Kunnen we hier iets mee in het onderwijs? Ik denk het wel, maar in eerste instantie ligt het initiatief bij het docentencorps, bij onze missie. De passages wijzen op een beslissende bijdrage die een school kan/moet leveren aan de samenhang van, en het draagvlak onder, een zich ontwikkelende politieke democratie tijdens een langdurig en fundamenteel proces van 'interculturalisatie'

Leen Stout is al ten strijde getrokken tegen Erasmus' 'Anti-Barbari' (Stout, 1993), omdat daarin nu juist zijn eurocentrisme te voorschijn zou komen: "Voor Erasmus waren barbaren in de eerste plaats die lieden, die de zuivere studie van de oude talen in de weg stonden. Voor hem vielen domme monniken en abten, bisschoppen en legeraanvoerders hier ook onder. Echter, door zich volledig te concentreren op de klassieke en christelijke basis van de Europese cultuur, heeft zijn denken een bijna fundamenteel eurocentrische inslag gekregen en horen volken buiten Europa bijna automatisch ook tot de barbaren. Ik geef één voorbeeld: in de 'Klacht van de vrede' zegt hij: 'Wanneer het echter een noodlottige ziekte van de menselijke geest is, dat hij zonder oorlogen niet kan bestaan, waarom wordt dit onheil dan niet liever over de Turken uitgestort?' Erasmus, die de oorlog zo diep haatte en verafschuwde, zegt hier in feite: als oorlog dan toch onvermijdelijk is, laten we die drift dan maar loslaten op de Turken. Die drongen immers steeds krachtiger vanaf de Balkan en vanuit de Middellandse Zee op naar het christelijk-klassieke Europese bastion? Ik denk dat in onze tijd de notie moet zijn: er zijn geen barbaren; er zijn slechts onverdraagzame, hebzuchtige, machtsbeluste, bloeddorstige, maar vooral angstige mensen, die tot veel, heel veel barbaarse daden in staat zijn. Tegelijk moeten we niet vergeten het mooie, het goede, het stimulerende dat alle volken en culturen eveneens in zich hebben, te benadrukken. Nu we werkelijk wereldburgers zijn geworden, kunnen we allemaal leren van anderen uit het verleden. Dat lijkt me met name belangrijk voor de allochtone leerlingen, die in steeds groter aantal ook deze school bezoeken. Tolerantie, goede zeden en het zoeken naar vrede kunnen we allemaal elke dag opnieuw oefenen."

Een project voor 2003:

Er is (door mij) opgeworpen of *rond deze thema's* niet een lustrumproject kan worden gecreëerd met onder meer een Symposium (in een vroeger stadium) en een publicatie. In de vorige bijeenkomst passeerden andere, enthousiasmerende en laagdrempeliger voorstellen de revue. Het gaat ook om muziek, toneel, poëzie, enzovoort. Ik beperk me tot mijn eigen bijdrage.

Het gaat om het belichten van de positieve (en negatieve) aspecten van een school met een bevolking die een afspiegeling is/ wil zijn, van die van de metropool (nou ja...). De taak van zo'n school is naast zijn gewone werk, en onlosmakelijk daarmee verbonden, het omgaan met leerlingen die verschillen in culturele achtergrond, het bestrijden van negatieve en het losmaken van de positieve energie die potentieel in die ontmoeting zit. Zien we de problemen als een uitdaging, een verrijking; of is er eerder het gevoel dat we met de rug tegen de muur staan, en worden we bedreigd?

Geen terugval naar de nostalgie van de witte school, maar een positief beeld van de taakopvatting van zo'n school, met medeneming van de essentie van Erasmus' opvattingen (toevallig past de man bijna ideaal in het plaatje) in het Rotterdam van 2003. Dat kan een

positieve uitstraling hebben. Wat de school misschien verliest aan conservatieve werfkracht, kan zij winnen aan progressieve werfkracht, ook bij witmensen. Inhoudelijk zijn zeker uitwerkingen mogelijk (KCV, VOLO, ANW) bij de vakken met een schoolexamen. En wanneer, ander verhaal, wordt er door welk vak eens een tekst van Erasmus opgenomen? De 'Lof der Zotheid' is nu zelfs door Grunberg naar deze tijd vertaald.

Een nieuwe boodschap of 'missie' van de school kan zich in de loop van een discussieproces aftekenen. Die zal niet tegenover een vroegere, al dan niet expliciet gemaakte, missie geplaatst worden, maar dient eruit voort te komen.

Hoe samen te vatten?

Op de bijeenkomst in juni gingen flarden van slogans rond zoals 'historisch besef als integratiemiddel' of 'het hedendaagse nut van verdraagzaamheid als middel tot integratie van de samenleving'. Er moet een aanduiding komen voor zo'n project, rekening houdend met wat in de samenleving gebeurt. De term van Vrij Nederland vonden we negatief ('het zwartste gymnasium van Nederland'), maar vat dan kort samen waarom het in positieve zin gaat. Dat moet toch ook kunnen?

Een paar streamers uit dit betoog:

Het veelkleurige gymnasium: verrijking of bedreiging? Het veelkleurige gymnasium: kansen en problemen. Erasmiaans Gymnasium: een interculturele broedplaats van talent. Een kosmopolitische school in de Rotterdamse metropool. Het Erasmiaans als spiegel van een veranderende samenleving. Een school in de geest van Erasmus: veelkleurig, redelijk en verdraagzaam. De subtiele kunst van het omgaan met verschillen. Intercultureel, dus betrokken, redelijk en verdraagzaam.

Het verlossende woord zit hier uiteraard niet bij, al geeft de eerste streamer wel aardig de kern aan.

Leo Molenaar (2 september 2001)

Het werd dus een lustrum met de slogan, op voorstel van rector Margriet Berkhout, *Ex Pluribus Unum*. Met zelfs een nieuw logo om de inspanning duidelijk te maken die er nodig is om van veel stukjes één figuur te maken. Het is het derde lustrumboek op rij, waarbij ik als eindredacteur betrokken was.

Er wordt door sommige collega's overigens nagedacht over de mogelijkheid van een 'bezorgde' facsimile van onbekend werk van de classicus en oud-rector Rein van der Velde. Dat wordt waarschijnlijk een onderdeel van het lustrumproject van 2008-2009.